

1. Leergebiedoverstijgende kerndoelen voor het vso

1.1 Karakteristiek

De leergebiedoverstijgende kerndoelen in het voortgezet speciaal onderwijs richten zich op het functioneren van jongeren op de gebieden leren, werken, burgerschap, wonen en vrije tijd. Er is aandacht voor het aanleren van kennis en vaardigheden, maar evenzeer voor de ontwikkeling van sociale, communicatieve en emotionele aspecten.

De leergebiedoverstijgende kerndoelen betreffen vier thema's:

1. Leren leren.
2. Leren taken uitvoeren.
3. Leren functioneren in sociale situaties.
4. Ontwikkelen van een persoonlijk toekomstperspectief.

Leren leren

Bij veel leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs vraagt het ontwikkelen van een open en flexibele leerhouding en het leren toepassen van leerstrategieën veel aandacht. Het leren (mede)verantwoordelijkheid nemen voor het leerproces en het actief werken aan de eigen ontwikkeling en met zelfvertrouwen kennis opbouwen is belangrijk.

Leren taken uitvoeren

Leerlingen leren, zo planmatig, methodisch en zelfstandig mogelijk, taken uit te voeren en hierbij zo nodig hulp te vragen. Het doel is een zo groot mogelijke zelfstandigheid en eigen regie van de leerling. Voor een deel van de leerlingen geldt dat de zelfredzaamheid blijvend (intensieve) aandacht vraagt. Het verder optimaliseren en geïntegreerd gebruiken van de zintuiglijke en motorische mogelijkheden kan hieronder vallen.

Leren functioneren in sociale situaties

De beperking en/of problematiek van leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs maakt dat bepaalde competenties, met name op sociaal, emotioneel en communicatief gebied, niet door iedereen als vanzelf worden ontwikkeld of kunnen worden geleerd. De verdere ontwikkeling van deze competenties in allerlei contexten vraagt extra aandacht.

Ontwikkelen van een persoonlijk toekomstperspectief.

Leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs worden zich enerzijds bewust van hun kracht en kwaliteiten en leren anderzijds omgaan met hun beperkingen. Het ontwikkelen van een positief zelfbeeld en een realistische kijk op de eigen toekomstmogelijkheden vormen cruciale doelen.

Leerlingen oriënteren zich hierbij:

- op zichzelf, hun eigen wensen en voorkeuren;
- op ontwikkelingsmogelijkheden;
- op de wereld van opleidingen, werk en/of dagbesteding;
- op mogelijkheden en wensen met betrekking tot burgerschap, wonen en vrije tijdsbesteding.

De leergebiedoverstijgende kerndoelen zijn hetzelfde voor alle drie de uitstroomprofielen: Vervolgonderwijs, Arbeidsmarkt en Dagbesteding. Zij zijn globaal geformuleerd zodanig dat, afhankelijk van het uitstroomprofiel en de doelgroep, verschillende uitwerkingen mogelijk zijn. Uitwerkingen kunnen verschillen voor wat betreft het niveau en de context waarin het kerndoel gestalte krijgt. De mate van zelfstandigheid en planmatigheid die bij elk kerndoel nagestreefd kan worden en het type en de hoeveelheid ondersteuning die nodig is, zullen per uitstroomprofiel, maar ook per leerling sterk variëren. Vaak zal bij de concretisering van een kerndoel in leeractiviteiten maatwerk nodig zijn. Soms zal duidelijk zijn dat een leerling het maximum haalbare bij een kerndoel is bereikt en zal de aandacht uitgaan naar uitbreiding op andere (compenserende) gebieden.

In het *uitstroomprofiel Vervolgonderwijs* kunnen eisen aan de leerlingen worden gesteld als het gaat om de planmatigheid bij het leren en handelen. Dit geldt bijvoorbeeld voor het zelfstandig kiezen en toepassen van leer- en zoekstrategieën en het inzetten van taal-, reken- en ICT-vaardigheden. De eisen die in dit profiel worden gesteld aan het initiatief, het overzicht, het tempo en de nauwkeurigheid van leerlingen bereiden voor op exameneisen en instroomeisen van het vervolgonderwijs. Ook mag in dit profiel van leerlingen worden verwacht dat zij kritisch kunnen reflecteren op leer- en werkprocessen, op sociale interacties en op de eigen rol in diverse sociale situaties. De mate waarin leerlingen zich kunnen inleven en rekening kunnen houden met andermans gevoelens en meningen zal echter ook afhankelijk zijn van de eventuele sociale beperking van de leerling.

Het ontwikkelen van een persoonlijk toekomstperspectief zal in dit profiel gericht zijn op de keuze voor een vervolgopleiding die past bij de individuele wensen, mogelijkheden en beschikbare ondersteuning. Ook de reflectie op realiseerbare woonsituaties en vrije tijdsbesteding maakt onderdeel uit van het toekomstperspectief in dit uitstroomprofiel.

In het *uitstroomprofiel Arbeidsmarkt* kunnen eisen aan de leerlingen worden gesteld als het gaat om de planmatigheid bij het leren en handelen. Dit geldt bijvoorbeeld voor het leren toepassen van leer- en zoekstrategieën en het inzetten van taal-, reken- en ICT-vaardigheden. De eisen die in dit profiel worden gesteld aan het initiatief, het overzicht, het tempo en de nauwkeurigheid van leerlingen bereiden voor op de (toekomstige) rol van werknemer in arbeidsorganisaties en op zo zelfstandig mogelijk wonen, vrije tijdsbesteding en burgerschap. Ook mag in dit profiel van leerlingen worden verwacht dat zij leren reflecteren op de eigen rol in leer- en werkprocessen en in diverse sociale situaties. De mate waarin leerlingen zich kunnen inleven en rekening kunnen houden met andermans gevoelens en meningen zal echter ook afhankelijk zijn van de eventuele sociale beperking van de leerling.

Het ontwikkelen van een persoonlijk toekomstperspectief zal in dit profiel gericht zijn op de keuze voor een plek op de arbeidsmarkt die past bij de individuele wensen, mogelijkheden en beschikbare ondersteuning. Ook de reflectie op realiseerbare woonsituaties en vrije tijdsbesteding maakt onderdeel uit van het toekomstperspectief in dit uitstroomprofiel.

In het *uitstroomprofiel Dagbesteding* worden de leergebiedoverstijgende doelen ingevuld vanuit de mogelijkheden en het perspectief van de leerling. Hierbij is belangrijk om bij de vier genoemde thema's aandacht te geven aan wat de ontwikkeling van leerling op dat vlak kan stimuleren. Uitgangspunt is niet het benadrukken wat niet lukt, maar het ontdekken wat wel mogelijk is en daaruit een positief en reel zelfbeeld te ontwikkelen. Bij 'leren leren' zal de aandacht vooral gericht zijn op leren door doen en het stimuleren van activiteiten die de ontwikkeling bevorderen. Leerlingen leren omgaan met het eigen leervermogen en leren hoe taken zelfstandig of met ondersteuning kunnen worden aangepakt. Dit staat mede in het licht van het persoonlijk toekomstperspectief van de leerlingen op het gebied van wonen, werk en dagactiviteiten, vrijetijdsbesteding, burgerschap en persoonlijke ontwikkeling. Burgerschap komt voor deze doelgroep neer op zo maximaal mogelijk participeren in de nabije sociale omgeving

en hetzelfde geldt voor de andere transitiegebieden. Voor de doelgroep van het uitstroomprofiel Dagbesteding is dat zeer divers, gezien de grote verschillen tussen leerlingen in hun mogelijkheden en beperkingen. Het gaat om maatwerk. Dat geldt ook voor de wijze waarop de leergebiedoverstijgende kerndoelen worden uitgewerkt en in het programma worden geïntegreerd.

Bij elk van de leergebiedoverstijgende kerndoelen wordt een uitwerking gegeven in de vorm van voorbeelden van mogelijke subdoelen. Sommige voorbeelden zijn van toepassing voor alle drie de uitstroomprofielen, andere zullen meer specifiek van toepassing zijn voor één uitstroomprofiel.

Kerdoelen 'Leren leren'

1. De leerling ontwikkelt een open en flexibele houding ten opzichte van de wereld om hem heen, mede in het kader van een leven lang leren.

Hierbij kan men denken aan:

- het ontwikkelen van zelfvertrouwen bij het leren van nieuwe kennis en vaardigheden;
- het opdoen van kennis over de wereld waarin je leert, werkt, woont, als burger functioneert en vrije tijd besteedt.

Uitstroomprofiel Vervolgonderwijs:

- het actief, planmatig en kritisch onderzoeken van de wereld en er een eigen betekenis aan verlenen;
- het formuleren van eigen leervragen.

Uitstroomprofiel Arbeidsmarkt:

- het uitwisselen van ervaringen over de wereld waarin je leert, werkt, woont, als burger functioneert en vrije tijd besteedt;
- het ontwikkelen van competenties gericht op een leven lang leren, waaronder het leren in toekomstige werk- en woonsituaties.

Uitstroomprofiel Dagbesteding:

- stimuleren van nieuwsgierigheid en belangstelling voor de wereld en de mensen;
- ervaringen opdoen in de eigen situatie en deze integreren in het eigen handelen en de persoonlijke ontwikkeling.

2. De leerling leert doelgericht en planmatig te leren en daarbij strategieën te gebruiken.

Hierbij kan men denken aan:

- het leren plannen en monitoren van het leerproces;
- het nemen van (mede)verantwoordelijkheid voor het eigen leer- en ontwikkelingsproces.

Uitstroomprofiel Vervolgonderwijs:

- het stellen van eigen leer- en ontwikkelingsdoelen;
- het leren hanteren van strategieën bij het leren (bijvoorbeeld: memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren);
- het systematisch leren reflecteren op het eigen leerproces en hierbij gebruik te maken van feedback.

Uitstroomprofiel Arbeidsmarkt:

- het herkennen van leer- en ontwikkelingsdoelen, en het nut ervan voor de eigen ontwikkeling;
- het aanleren van een doelgerichte en planmatige aanpak bij leren en handelen;
- het aanleren en gebruiken van passende (leer-)strategieën voor het leren en handelen;
- het systematisch leren reflecteren op het eigen leer- en werkproces;
- het leren gebruiken van feedback voor verbetering van leren en handelen.

Uitstroomprofiel Dagbesteding:

- het (h)erkennen van leer- en ontwikkelingsdoelen bij leeractiviteiten, de noodzaak van oefening en het nut voor de eigen ontwikkeling;
- het leren van een proces- of stapsgewijze aanpak in handelen bij leertaken en activiteiten;

- leren terugkijken naar het resultaat van de eigen activiteiten en het daarbij gevolgde werkproces, samen met anderen en ook zelfstandig;
- het leren gebruiken van strategieën, bijvoorbeeld ondersteund met picto's.

3. De leerling leert verschillende soorten informatie te zoeken, te beoordelen en te gebruiken.

Hierbij kan men denken aan:

- het leren zoeken naar relevante informatie in diverse typen (digitale en niet digitale) bronnen.

Uitstroomprofiel Vervolgonderwijs:

- het leren hanteren van zoekstrategieën;
- het leren kiezen van passende zoekstrategieën;
- het leren beoordelen van informatie op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid;
- het leren en gebruiken van ICT-vaardigheden (zoals leren omgaan met zoekmachine, e-mail en digitale sociale netwerken).

Uitstroomprofiel Arbeidsmarkt:

- het leren zoeken naar informatie in diverse bronnen (mondeling, schriftelijk, tekst, beeld, digitale bronnen);
- het leren beoordelen van diverse bronnen op betrouwbaarheid;
- het leren en gebruiken van ICT-vaardigheden.

Uitstroomprofiel Dagbesteding:

- het leren zoeken naar informatie in diverse bronnen (mondeling, tekst, beeld, digitale bronnen);
- het leren beoordelen van diverse informatie en bronnen op relevantie voor de beoogde taak;
- het leren en gebruiken van ICT-vaardigheden.

4. De leerling leert op basis van feiten een mening te vormen, deze adequaat te uiten en respectvol om te gaan met andere meningen.

Hierbij kan men denken aan:

- het leren vormen en uiten van je mening;
- het leren aangeven of je het met een mening van een ander eens bent.

Uitstroomprofiel Vervolgonderwijs:

- het leren herkennen van een mening en argumenten in een tekst of mondelinge uiting;
- het leren baseren van je mening op verschillende feiten;
- het leren zoeken van argumenten om een mening te onderbouwen;
- het leren benoemen en hanteren van overeenkomsten en verschillen in meningen.

Uitstroomprofiel Arbeidsmarkt:

- het leren onderscheid maken tussen feiten en meningen;
- het vormen en uiten van een eigen mening op basis van feiten;
- het leren argumenteren op basis van feiten en eigen meningen;
- het leren afwegen van verschillende meningen en argumenten;
- het leren benoemen en hanteren van overeenkomsten en verschillen in meningen.

Uitstroomprofiel Dagbesteding:

- het vormen van een eigen mening;
- het uiten van een eigen mening en voorkeuren;
- het leren benoemen en hanteren van overeenkomsten en verschillen in meningen van zichzelf en anderen;
- het leren onderscheid maken tussen feiten en meningen.

Kerdoelen 'Leren taken uitvoeren'

5. De leerling leert zich redzaam en weerbaar te gedragen bij de uitvoering van dagelijkse activiteiten.

Hierbij kan men denken aan¹:

- het ontwikkelen van de redzaamheid op het gebied van persoonlijke verzorging, wonen, vrije tijd en mobiliteit;
- het leren geloven in jezelf ('empowerment');
- het leren opkomen voor jezelf;
- het leren omgaan met hulp van anderen;
- leren omgaan met (technologische) hulpmiddelen en aanpassingen voor de beperking die de redzaamheid vergroten;
- het verder optimaliseren en geïntegreerd gebruiken van de zintuiglijke en motorische mogelijkheden;
- het ontwikkelen van de regiefunctie: d.w.z. leert zo zelfstandig mogelijk te functioneren en waar hulp van anderen nodig is, deze zelf aan te sturen.

6. De leerling leert op doelgerichte, planmatige en methodische wijze taken en activiteiten uit te voeren.

Hierbij kan men denken aan:

- het leren doelen stellen voor het uitvoeren van een taak of activiteit;
- het leren plannen en monitoren van een taak of activiteit.

Uitstroomprofiel Vervolgonderwijs:

- het toepassen van vaardigheden op het gebied van taal, rekenen en ICT;
- het leren werken volgens een tijdschema, handleiding en/of instructie;
- het leren aangeven welke ondersteuning nodig is om een bepaalde taak uit te voeren;
- het leren uitvoeren van een eindcontrole op een product;
- het leren reflecteren op de uitvoering van de taak en het gebruiken van feedback.

Uitstroomprofiel Arbeidsmarkt:

- het leren werken met stappenplannen, instructies en handleidingen;
- het leren kennen van en rekening houden met (ARBO-) eisen op het gebied van veiligheid, duurzaamheid, hygiëne, gezondheid en ergonomie;
- het veilig en doelmatig leren omgaan met materialen en middelen, gereedschappen en apparatuur;
- het leren gebruiken en toepassen van taal-, reken- en ICT-vaardigheden bij praktische taken en activiteiten;
- het leren aangeven welke ondersteuning nodig is om een bepaalde taak uit te voeren;
- het leren uitvoeren van een eindcontrole op een product;
- het leren reflecteren op de uitvoering van de taak en het gebruiken van feedback.

¹ De voorbeelden zijn hier niet aan een uitstroomprofiel gekoppeld. De uitwerking zal vooral worden afgestemd op de individuele mogelijkheden en beperking van de leerling. Vaak zal in samenwerking met andere actoren (ouders, zorgaanbieders) aan dit kerndoel worden gewerkt.

Uitstroomprofiel Dagbesteding:

- het leren werken met instructies, stappenplannen en aanwijzingen;
- het leren rekening houden met en maatregelen opvolgen op het gebied van veiligheid, duurzaamheid, hygiëne, gezondheid en ergonomie;
- het veilig en doelmatig leren omgaan met materialen en middelen, gereedschappen en apparatuur;
- het leren gebruiken en toepassen van taal-, reken- en ICT-vaardigheden bij praktische taken en activiteiten;
- het leren aangeven welke ondersteuning nodig is om een bepaalde taak uit te voeren;
- het leren uitvoeren van een controle op een product, resultaat van een activiteit;
- het leren reflecteren op de uitvoering van de taak en het gebruiken van feedback.

7. De leerling leert samen te werken aan een taak of activiteit.

Hierbij kan men denken aan²:

- het ontwikkelen en toepassen van sociale en communicatieve vaardigheden (zoals naar elkaar luisteren, je aan kunnen passen, ervaringen kunnen delen, kunnen omgaan met kritiek, de bijdragen van anderen waarderen);
- het leren overleggen bij het plannen en taken verdelen;
- het, indien nodig, leren raadplegen van anderen tijdens de uitvoering van taken;
- het leren reflecteren op sociale interacties tussen mensen;
- het leren reflecteren op de eigen rol in de samenwerking.

² Idem als noot 1: de voorbeelden zijn niet aan een uitstroomprofiel gekoppeld.

Kerdoelen 'Leren functioneren in sociale situaties'

8. De leerling leert op adequate wijze om te gaan met eigen gevoelens en wensen.

Hierbij kan men denken aan³:

- het leren om gevoelens en wensen te (her)kennen bij zichzelf;
- het leren reflecteren op eigen gevoelens en wensen;
- het leren om eigen gevoelens en wensen op een adequate wijze te uiten;
- het leren accepteren van de beperking en ontwikkelen van zelfwaardering.

9. De leerling leert respectvol en verantwoordelijk om te gaan met anderen.

Hierbij kan men denken aan⁴:

- het leren toepassen van communicatieve vaardigheden in verschillende situaties;
- het leren om sociaal geaccepteerd gedrag te vertonen, rekening houdend met gevoelens en wensen, normen en waarden van anderen;
- het leren onderkennen van en omgaan met overeenkomsten en verschillen in normen, waarden, levensbeschouwing en culturele identiteit;
- het leren onderkennen en omgaan met verschillen tussen seksen;
- het leren conflicten (vroegtijdig) te herkennen en op vreedzame wijze op te lossen.

³ Idem als noot 1: de voorbeelden zijn niet aan een uitstroomprofiel gekoppeld.

⁴ Idem als noot 1: de voorbeelden zijn niet aan een uitstroomprofiel gekoppeld.

Kerdoelen 'Ontwikkelen van een persoonlijk toekomstperspectief'

10. De leerling krijgt zicht op de eigen voorkeuren, interesses en toekomstwensen op het gebied van werken, wonen, vrije tijd en burgerschap.

Hierbij kan men denken aan:

- het verkennen van de eigen kwaliteiten, voorkeuren en interesses;
- het verkennen van eigen toekomstwensen op het gebied van vervolgonderwijs, werken, wonen, vrije tijd en burgerschap;
- het verkennen van de eigen toekomstmogelijkheden op het gebied van vervolgonderwijs, werken, wonen, vrije tijd en burgerschap;
- het ontwikkelen van een positief en realistisch zelfbeeld.

Uitstroomprofiel Vervolgonderwijs:

- het verkennen van het aanbod van vervolgopleidingen en de ondersteuningsmogelijkheden daarbinnen die aansluiten bij de eigen voorkeuren en mogelijkheden.

Uitstroomprofiel Arbeidsmarkt:

- het verkennen van werk in verschillende sectoren, branches en bedrijven;
- het zicht krijgen op eigen toekomstmogelijkheden en kansen op de arbeidsmarkt.

Uitstroomprofiel Dagbesteding:

- het verkennen van mogelijke werkzaamheden en/of activiteiten in verschillende werksectoren en soorten van dagbesteding;
- het zicht krijgen op eigen toekomstmogelijkheden op het gebied van woonvormen, dagactiviteiten vrijetijdsbesteding en samenleven.

11. De leerling leert afwegingen en keuzes te maken die leiden tot een passend persoonlijk toekomstperspectief, met realiseerbare mogelijkheden en kansen.

Hierbij kan men denken aan:

- het kunnen presenteren van jezelf;
- het realistisch leren benoemen van eigen prestaties en capaciteiten;
- het realistisch leren benoemen van eigen toekomstmogelijkheden;
- het leren afwegen wat realiseerbare en gewenste vrijetijds- en woonsituaties zijn en leren keuzes maken⁵.

Uitstroomprofiel Vervolgonderwijs:

- het leren benoemen van leerdoelen voor de verdere ontwikkeling;
- het leren afwegen wat realiseerbare en gewenste vervolgopleidingen en (toekomstige) werksituaties zijn, gezien de mogelijkheden en beschikbare ondersteuning, en leren keuzes maken.

Uitstroomprofiel Arbeidsmarkt:

- het leren afwegen wat realiseerbare wensen en kansen op de arbeidsmarkt zijn, gezien de eigen mogelijkheden en beschikbare ondersteuning, en het leren keuzes maken.

⁵ Aan dit kerndoel zal vaak in samenwerking met andere actoren (ouders, zorgaanbieders) worden gewerkt.

Uitstroomprofiel Dagbesteding:

- het leren, met de nodige hulp en ondersteuning, een beeld te vormen van eigen toekomst en daarin keuzes te maken;
- het leren om realiseerbare mogelijkheden en gemaakte keuzen na te streven, in het licht van eigen toekomst.